

Թ. 281ին գործածած նախաքննագիրը աչքի առաջ ունեցած ըլլալ կը թուին: Հրատարակիչը՝ Ալիշան հայ բնագիրը 332 գլուխներու կը բաժնէ Վենետ. Մխիթ. գրադարանի վերը յիշուած կրկին Ձեռագիրներու հետեւելով (հմմտէ Տաշեան, Յուզակ, էջ 151 եւ 705): Հայ թարգմանութեան տեղւոյն ու ժամանակին մասին Brockelmannի տուած տեղեկութիւնները (Byzantinische Zeitschrift, V, 1896, 386ff.) զուրկ են ո եւ է հիմէ: Հայ բանասիրութիւնը միաձայն ընդունած է թէ «Գիրք վաստակոց»ի թարգմանիչն է Մխիթար Հերացի «Մխիթարութիւն ջերմանց»ի ծանօթ հեղինակը (հմմտէ Յովնանեան, ՀԱ. 1889, էջ 2, Մէլիք Թէվէքէլ, Արեւելք 1900, Թ. 6798 եւ Արքրիկեան, Բաղմալէպ 1906, էջ 437): Մխիթար «Հերացի» էր, սակայն եւ այնպէս կ'ապրէր Կիլիկիա. Գիրք վաստակոցը թարգմանեց արաբերէնէ «Մխիթարութիւն ջերմանց»ի խմբագրութենէն շատ յառաջ. այս գործքը յօրինուած է 1184ին, հետեւաբար Գիրք վաստակոցի թարգմանութեան ժամանակն է 12. դար եւ ինչպէս Մէլիք-Թէվէքէլ կը կարծէ 1160էն ետքը (անդ.): Brockelmannի դէմ ընդարձակ յօդուած մը տես Սարեան (Բաղմալէպ 1900, 4—7, 52—56): Ալիշան եւ Յովնանեան կը կարծեն թէ հայ թարգմանութիւնը կորսնցուցած է իր նախկին ձեւը (Գիրք վաստակոց, յառաջաբ. ԺԶ եւ ՀԱ. 1889, էջ 22): Վենետ. Մխիթ. Մատենադարանի մեր վերը յիշատակած Ձեռագիրը Գիրք վաստակոցի անձանօթ բառերու մասին ունի լուսաբանական բովանդակ մը (թղ. 100բ—115ա), որուն հեղինակը կը կարծէ Ալիշան՝ «Գէորգ Պալաթեցի» (Կ. Պոլիս): Ալիշան հրատարակեց եւ ամբողջացուց այս բառագանձը (տես Գիրք վաստակոց, 239—263, հմմտ. Տաշեան, անդ, էջ 151):

Geoponica I, 14 περί Χαλδῆος. Ἀφροχανοῦ գլուխը մանրամասնօրէն քննելով եւ նոյնը զուգահէ՛ր համեմատութեան դնելով պարիսեան Cod. 2313ի, արար. (A I, 16, գերմ. թրգմ. Ruska), հայ (Գլ. 95, գերմ. թրգմ. Հ. Ա. Վարդանեան) եւ ասորի (VII, 7, թրգմ. de Lagarde) թարգմանութիւններու, ինչպէս նաեւ Պալագիոսի հետ (I, 35), ֆէրլէ կը յանգի որոշ սա եղբակացութեան թէ ասորի եւ հայ բնագիրները ու Պալագիոս կը հօսին միեւնոյն աղբիւրէ, մինչդեռ արար. A եւ B թարգմանութիւնները եւ յոյն Geo-

ponica ն միեւնոյն կարգն ու բովանդակութիւնն ունին. առաջին խումբին հիմը կ'ըլլայ հետեւաբար Անատոլիոս (հմմտ. էջ 28). եւ ինքք ալ հայ թարգմանութեան մէջ յայտնի կը յիշատակուի «Այս գիրք Պոնիս Անատոլիոս» որ ի քաղաքէն Պէրուժայ... Եւ բաժանեաց զսա ի չորեքտասան գլուխս, էջ 1: Վերջին շէքտասան բառը կ'ուզէ ֆէրլէ ընթերցուլ յերէտ (էջ 31): — Այս մասնակի ուսումնասիրութեան պիտի հետեւի ամբողջական երկասիրութիւն մը Studien zu den griechischen Geoponikern տիտղոսով, որուն մէջ հայ բնագիրը դարձեալ կարեւոր դիրք մը պիտի գրաւէ:

Հ. Ա. ՎԱՐԴԱՆԵԱՆ

2. FRÉDÉRIC MACLER: La Musique en Arménie. Paris, E. Nourry, 1917, 8°, p. 40.

Բանաստեղծութիւն մըն է, խօսուած 1917, Յունուար 26ին Պարիսի «Ընկերական Բարձրագոյն Ուսմանց Դպրոցին» մէջ: Հայասէր եւ հայերէնագէտ բանաստեղծ կը պարզէ համառօտ ակնարկով — հիմնուած գլխաւորաբար տարիներ յառաջ Կոմիտաս վարդապետի հեղինակին հաղորդած տեղեկութեանց վրայ, — հայ ազգային եկեղեցական եւ ժողովրդական երաժշտութեան պատմութիւնն եւ նկարագիրը, սկսեալ հնագոյն հեթանոսական շրջանէն մինչեւ նորագոյն ժամանակները:

Ըստ Մակլէրի թէեւ հայկական երաժշտութիւնն կը ցուցնէ իւր վրան միջին եւ նորագոյն դարերէն օտար ազդեցութիւն, բայց հիմն ազգայինն է եւ ինքնուրոյն նկարագիրն զգալի միշտ, արտայայտիչ ժողովրդեան հոգեկան զգածմանց: Զօր է ժողովրդական երաժշտութիւնն, բայց քիչ ուսումնասիրուած, ինչպէս այս Կոմիտաս վարդապետի քննութիւններէն կը տեսնուի: Հետաքրքրական է ընդհանուր երաժշտութեան պատմութեան համար նաեւ եկեղեցական երաժշտութիւնը, մանաւանդ երբ ճշգուի հայկական խաղերու նշանակութիւնը, որոնք ըստ երեւութին ինքնուրոյն հիման վրայ զարգացած են, խոտորելով յայտմ. յոյն եւ լատին ձայնագրութենէն: Պարիսի Թ. 323 Շարակնոցէն, գրուած 1428ին ի Կաֆա, յառաջ կը բերուի երկու նմոյշ հայկական խաղագրութեան ճաշակ տալու համար (էջ 39—40): Աւելի հետաքրքրական պիտի ըլլար այս տեսակետով նոյն Մատենադարանի Թ. 79 Գանձարան-Տաղարանն, գրուած 1241ին ի Գրագարի:

Հատ բան կը սորվի ընթերցողն հակիրճ բանաստեղծութենէս, որ ինչպէս ժամանակին լսուած է մեծ հաճոյքով, նոյնպէս այժմ կը կարգացուի շահեկանութեամբ:

Հ. Ն. Ա.

3. ԴԿՏ. Յ. ԹԻՐԵԱՔԵԱՆԻ՝ Հայերէնի գեղծումները: Նիւ-Եորք, տպ. Ներսո, 1917: 80, էջ 63: Գինն՝ 25 սենթ:

Այն օրէն ի վեր երբ արեւմտեան աշխարհաբարն յաղթական դուրս ելաւ պայքարէն ու տիրող լեզուն դարձաւ գրականութեան՝ հիմնուելով Կ. Պլուտոյ բարբառին վրայ, սկսաւ բուռն տենչ մը տեսնուիլ մեր մտաւորականներու քով՝ ոչ պարզապէս գոհանալ այս յաղթական ելքով, այլ եւ զարգացնել ու բարձրացնել զայն կատարելութեան մը, որ պիտի կազմէր դասական աշխարհաբարը — ոսկեգար աշխարհաբարը: Ու մինչ քայլ առ քայլ սկսած էր դուրս ելլել իւր խանձարուրէն՝ զօրացած նորանոր բառերու ընտիր գանձարանով ու պճնուած գեղեցիկ ասութիւններով, եւ կը ցուցնէր յուսալից ապագայ մը, ահա ծայր կ'առնուր նաեւ տգեղութիւններու տողանն ու կը սկսէր զեղծումներու շարքը, որոնք հակառակ էին իսկական հոգւոյն բնիկ հայերէնի՝ գրաբարի, որուն վրայ պիտի բարձրանար նորին չէնքը, որուն իբրեւ ալեւոր փորձառու ուսուցչի մը պէտք էր անհրաժեշտաբար յենուլ անփորձ նորափթիթ աշակերտը. զեղծումներ՝ որոնք եղած են ու կ'ըլլան լեզուին նոր փայլ ու երանգ տալու, լեզուն՝ ուռճացնելու անուուսպ ճիգով. զեղծուներ, որոնք յառաջ կու գան անհամ ճաշակէ ու — չենք քաշուիր ըսելու — նաեւ տգիտութենէ:

Նորագոյն «գեղատիպ տգեղութիւններն» ի մի ամփոփուած ունինք այժմ մեր առջեւ շնորհիւ ողբացեալ Տ. Բ. Թիրեաքեանի, որ հայ լեզուին ու գրականութեան հանդէպ մասնաւոր դուրգուրանք մ'ունէր: Իւր «Հայերէնի զեղծումներ» խորագիր փոքրիկ գրքովովը շօշափած է այս կէտերը. գովելի ձեռնարկ մը, որուն մէջ յաջողութիւնը չի պակսիր ընդհանրապէս ու միշտ գրուատելի է առաջագիր նպատակին համար: Բայց ցաւ ի սիրտ ստիպուած ենք ըսել, թէ ան չէ ցուցուցած պէտք եղած կորովը՝ խաղաղանելու եւ յայտնանախատ խորանելու լուծէն ընդգզողները. գործքն իւր մէջ չի կազմեր ամբողջութիւն մը եւ ինքնին գահազկեմ է զեղծումներու մէջ: Պիտի տեսնենք:

Լեզուներու բարգաւաճման գլխաւոր աղբիւրն եղած է՝ փոխառութիւնը, իր պատճառով լեզուն լրացնելու հարկը. պատճառ լրացնել, եւ ոչ թէ լեզուի գանձարանին մէջ եղած յատուկ բառերն ի բաց վտարել՝ օտարին տեղ շնորհելու համար: Համամիտ ենք Տ. Բ. Թիրեաքեանի սա եղբակացութեան. «Այն բառերը եւ դարձուածները որոնց համագործն են ունինք մեր լեզուին մէջ, կամ եթէ չունինք՝ կրնանք թարգմանաբար ի հայ հանել հայեցի ճշդիւ եւ ուղիղ յօրինուածութեամբ, զանոնք անխնայ մերժել եւ վտարել, մինչեւ իսկ եթէ սովորեալ համէն բան մըն ալ հետ բառնան տանին», եւ ոչ միայն համամիտ ենք՝ այլ եւ անհրաժեշտ կը գտնենք այս տեսութեան գործադրութիւնը. պէտք է վտարել այն ամէն բառ — ըլլա՞ թուրքերէն, ըլլա՞ գաղղիերէն, ըլլա՞ ռուսերէն եւն — որոնց համապատասխանն ունինք հայերէնի մէջ (օրինակներ բերուած են հոն): Դրութեանս հակառակեցաւ ժամանակ մը Ա. Զօպանեան, որ կը ջանար՝ Հայուն յատուկ օտարասիրութեամբը՝ հիւրասիրել լեզուներէն, «Էլի, «Էթերիան» եւն բառերը եւ «ինչո՞ւ չգործածել «Էթերի, «Էթեր» եւ «Էթ» բառերը որոնք հետ», ու «պէտք են գործածուիլ նաեւ տաճկերէն բառեր, ինչպէս «Էթեր», «Էթ», «Էթեր» եւն», նաեւ գուրգուրալ կ'ըրին վրայ՝ Ի՜նչ հակապատկեր եւ ի՜նչ խառնարան, ուր կու գան կը միանան «ամենայն աղգ եւ աղիւնք եւ լեզուք»: Ներկայիս այս լեզուն թերեւս չգործածէր՝ գոնէ թուրքերէն բառերու նկատմամբ:

Անցնինք քերականական սխալներու գլխուն (էջ 13): Հոս մի առ մի յառաջ կը բերուին ասութիւն, բարդութիւն ու բառեր, որոնք խորթ կը հնչեն ու զեղծում կը համարուին. թէ որոնք են ուղղագոյնները կամ լաւագոյնները՝ մատնանիշ եղած են: Բայց ունինք քանի մը գիտողութիւն:

Աշխարհաբարի մէջ միավանկներու յոգնակն եր, բազմավանկներունը ներ մասնիկներով շինուիլն յայտնի է: Այս կանոնը խախտած կը նկատէ, երբ ոմանք «շոգենաւ», «մասնաճիւղ» եւն բառերու յոգնակն «շոգենաւեր» կ'ընեն փոխանակ «շոգենաւէր»։ Գոյնարին կէտ մըն է այս արդի աշխարհաբարի քերականութեան մէջ, ուր հարկ է յաճախ հին ու նոր բարդութիւն զանազանել. հին բարդութիւններն առ հասարակ բազմավանկ կը նկատուին, թէեւ